

Един истински български европеец

Разговор с проф. Веселин Методиев

Цветан Стоянов, фотография Йордан Василев, 1970 г.

Когато през 1971 г. Цветан Стоянов си отива, Тончо Жечев споделя, че в най-новата ни културна история не е имало толкова страстен тръбач като него по модерното и най-съвременното след Пенчо Славейков и Гео Милев. С какво е уникална фигурата на Цветан Стоянов като мислител, навързващ „скъсаните нишки“ между „своето“ и „чуждото“?

Поставяте изключително важния въпрос за големите български умове на ХХ век. Още през 50-те години, в едно

смачкващо духа време, Цветан Стоянов, който е силно пристрастен към английската литература и превода, навлиза в английската действителност и сравнява по всяка вероятност това, което знае от баща си Сава Стоянов, издател на „Златорог“ и безспорен културен деец, с онова, което се е случвало в българското общество. Драмите на 50-те описват това общество като провинциално и затънтено в комунистическата диктатура. Самата гесталинизация обаче идва с надеждата, че нещо ще се случи, че едва ли не ще последва някаква

демократизация на един свят, който поради Сталин все още не е осъзнал ужасите на самата диктатура. Цветан Стоянов е бил вътре във всички тези преобръщания на времето. През 60-те години той вече е отишъл там, където и остава – безкрайно разочарован от всички идеали, появили се в онова време, и същевременно възгледан в някои скръбни явления като отчуждението и алиенацията, чиято същина се опитва да разгадае. Във всеки случай тук имаме един езоповски разказ, доколкото алиенацията засяга не само западното общество, тази болест е присъща на цялата обществена среда след Втората световна война, макар, разбира се, да има едни прояви в диктаторските режими и други в отвореното общество. Така че Цветан Стоянов е, от една страна, приемник през семейството си на градското време на българите отпреди войната, а от друга, покрай близостта си с английската действителност е отгаден на модерното. Или както казва Георги Марков, той е „може би единственият истински европеец в интелектуална София“. Ако човек отвори *Уикипедия* и види авторите, които е превеждал от английски, остава смяян, та той е бил съвсем млад по онова време, едва на двадесет и няколко години. Цветан Стоянов посреща 60-те на 30, така че всичко това се случва в душата на един съвсем млад човек.

Вие сте изследовател на кръга „Златорог“, какво от идеите и духа на списанието откривате у Цветан Стоянов?

Не познавам целия „Златорог“, проучвал съм онези текстове, които бих нарекъл обществено-социални. В този смисъл бих искал да се предпазя от една неправилна трактовка, че съм познавач на литературната история на българите. В никакъв случай, по-скоро винаги ме е вълнувало градското и интелектуалното, а тук то е едно и също и няма да открием разлики. Ще намерим контексти, валидни за 30-те години, например при проф. Спиридон Казанджиев, и други, които са важни за Цветан Стоянов през 50-те или 60-те години на ХХ век. От

тази гледна точка конкретната среда може да се вижда по различен начин, но основното, базовото за човека и човешкото, за уменията да се живее с другите и общението между хората е със сигурност нещо близко и сродно, да не кажа еднako. Защото познанието е само едната страна на поезията, както казва и самият Цветан Стоянов, другата страна е общението.

А как самият вие открихте Цветан Стоянов? С какво е важно за вас и за вашето поколение неговото творчество – с есета, с преводите или с посмъртната публикация на „Геният и неговият наставник“ през 1978 г.?

Имам афинитет към историята на българската интелегенция, породен покрай проф. Николай Генчев, от текстовете на Боян Пенев. Студентското ми време мина през Втората половина на 70-те години. Постъпвайки след това на работа в Централния гържавен архив, се озовах сред огромно богатство от документи и текстове, които бяха занемарени и натикани някъде в ъгъла. Там попаднах на различни хора с различни съдби, първият архив, който трябваше да презледам, беше архивът на г-р Константин Стоилов. Така навлязох в света на тези българи. Кога обаче се срещнах със самите текстове на Цветан Стоянов? Това стана по-късно, когато през 1988 г. „Български писател“ издаде съчиненията му в два тома. Тогава заедно с мой колега отидохме в книжарницата на Съюза на писателите, за да си ги купим. Прибрах се вкъщи и си спомням как вечерта останах сам в нашата кухничка, която бе място за срещи и разговори, и се зачетох в увода на Тончо Жечев. Самият увод ме впечатли силно. Особено с онзи момент, когато една нощ те двамата са на улицата, вече е някъде към 3–4 часа, Тончо Жечев трябва да се прибере по някаква причина, а Цветан Стоянов иска да му каже още нещо. Припознах себе си в тази ситуация. Живял съм същия този живот, пък и бях млад тогава, бях на същата възраст като тях, когато са седели по кръчмите на София. И оттам започна четенето. Текстът, който ме прибра

до себе си, бе диалогът „Втората част на разговора“ (1964), чел съм го много пъти, за мен това бе откривателство за философията на българската история. След „Книга за българите“ на Петър Мутафчиев това бе другият текст, който го такава степен ми отваряше очите. Става дума за един неосъществен диалог между Ботев и Каравелов, който казва няколко неща. Първо, каква е разликата между еволюцията и революцията, защото Цветан Стоянов разглежда Ботев и Каравелов като представители на тези две явления в българското възрожденско общество. Второ, колко високоинтелектуална е тяхната мисъл, тоест те не са обикновени революционери, не са просто хора на действието, а големи умове. И трето, разбира се, идеята за саможертвата, през която минава Ботев, за да обясни на Каравелов защо еволюционният път е осъден и не предлага изход, нещо, което е респектиращо и талантът на Цветан Стоянов го внушава брилянтно. Самият той избира по-скоро пътя на еволюцията, но ние не можем да не признаем, че у него има възхита към саможертвата.

Разбира се, не това е основният му текст. Основният му текст безспорно е „Геният и неговият наставник“, който аз прочетох след това, и там вече разбрах много неща. Първо, разбрах какво означава силата на манипулацията в политиката, нещо, което не знаех преди това. Подозирах го, имах някаква представа, но не знаех до каква степен силата на манипулацията и някой „стожер на идеологията“ е в състояние да упражнява натиск върху един интелектуалец в полза на политическия режим. Това Цветан Стоянов разкрива по невероятен начин. Същевременно тази книга е написана на базата на реална документация, като архивист бях респектиран от неговия друг. Той не си измисля, а се опитва да се приближи към определена действителност, тоест гържи се като историк и изследовател. Впоследствие, през 2000 г., когато се срещнах с вече покойната му съпруга Антоанета Войникова и тя ми показа документи от архива на Държавна сигурност, си дадох сметка, че

„Геният и неговият наставник“ е писана точно по времето, когато Цветан Стоянов е притискан от офицер на ДС. Тогава прочетох текста отново, за да видя дали не става дума за рефлексия и върху преживяното. По всяка вероятност той е вложил и това в книгата си, което обогатява разказа двоино, прави го в голяма степен неконюнктурен. С други думи, това не е просто разказ за Русия от XIX век, а за една диктатура, в която определени хора малтретират духовно други, посветили се на интелектуален труд, става дума за наднационални и космополитни хора, които обаче биват притискани, тъй като се опитват да ги вкарат в рамката на политическия режим. Тъкмо затова този „учебник“, защото „Геният и неговият наставник“ е един вид учебник, е полезен за всички поколения и за всяко време.

Цветан Тодоров определя тази книга като „единствено по рода си събитие в българската критическа литература след войната“. Не само заради това как Победоносцев (идеологията) манипулира писателя, но и за това как писателят успява да отстои себе си въпреки отстъпките.

За мен е щастие, че български умове като Цветан Стоянов са успели да се придвижат по подобен начин към европейското, макар че тук би трябвало да говорим по-скоро за глобалното. Оценка на Цветан Тодоров е от порядъка на оценката на един полски професор за „Времеубежище“ на Георги Господинов, която чух наскоро. Признавам, че когато чуя такива неща, у мен се пробужда патриархалният патриотизъм, наследен от баща ми. Разбира се, положителното отношение към националното не ме прави националист, защото тези българи са европейци. Може да намерите такива примери и сред други творци на днешния ден като Теодора Димова и Захари Карабашлиев, които също добиват наднационално звучене.

Един от важните дебати през 60-те се фокусира върху усета на поколението за общност. Защо са важни „хубавите разговори“ и

От ляво надясно: Цветан Стоянов, Тончо Жечев, Кръстьо Куюмджиев, фотография Йордан Василев, 1970 г.

приятелството (емблематично есе на Цветан Стоянов, което препубликуваме в броя)?

Днес написах две странички от един текст за приятелството, върху който работя от дълго време, и отново се върнах към есето на Цветан Стоянов. Трябва да отбележа, че го е писал на 29-годишна възраст. Същевременно размишлявам и върху текста на Георги Марков за приятелството, понеже знам, че двамата са имали близки отношения, виждам как ту се сближават, ту се раздалечават, вървейки успоредно по едни и същи коловози, еднакво привлечени от темата за истинското общуване и границите на приятелството. Онова, което ме респектира в текста на Цветан Стоянов, когато го прочетох преди близо 38 години, бе началният абзац, в който той казва, че хубавият разговор е наистина изкуство, защото се създава не от един, а най-малко от двама души. Това ми дава обяснение защо например песента *Badge* на Джордж Харисън и Ерик Клептън е толкова хубава – защото е правена от двама души. Така че още в самото начало на този текст Цветан Стоянов ни казва нещо много важно: изкуството не е еднозначно, то има

„обществен“ характер и тъкмо този дух на общение липсва на отделния, самотен дух. Неслучайно той сравнява хубавия разговор с истински концерт, изискващ съзвучие, сближаване и съгласуваност.

През 60-те години в България се води още една важна дискусия – за „котловинното“ и „световната литература“ – и то не от властите или идеологията, а от кръга на „консерваторите почвеници“ (Тончо Жечев, Кръстьо Куюмджиев) и Цветан Стоянов като лидер на западничеството. Какво е нейното значение?

През 60-те години Цветан Стоянов е нещо като гуру на интелгентската среда в София. Знаем това от разказа на Тончо Жечев, а и от други хора, включително от Георги Марков, които го описват като човек, около когото всички се събират и го слушат в захлас. Цветан Стоянов е формиращ фактор за българската интелгентска среда в онова време. Мнозина, произлезли от тази среда, например Георги Марков, впоследствие също оказват въздействие върху нея. Затова, когато бях министър на образованието през

1997 г., на журналистически въпрос в Деня на будителите кои български будители бих посочил, отговорих с имената на Георги Марков и Цветан Стоянов. Много време мина оттогава, но не се отказвам от това си разбиране, защото те наистина са будители. Като носител на нещо, което идва от времето преди Втората световна война, Цветан Стоянов е събудил в 60-те години цяла българска група. Разбира се, и други хора са носили през семействата си подобни спомени, някакви разкази на чичовци и дядовци, но човекът, който става изразител на модерността и западничеството, е същият този, който превежда Шекспир, Байрон, Шели, Оскар Уайлд, Емили Дикинсън и множество други автори.

В три свои статии, публикувани във в. „Народна култура“ през 1957 г., Цветан Стоянов поставя въпроса за превеждането и издаването на световната класика у нас. В тях той изрежда „грамадна редица автори от първа величина“, които все още не са преведени на български и без които не можем да продължим напред. Смайващо е как един човек задава сам параметрите за развитието на преводаческата и издателската дейност в България.

Това е почти същото, което откриваме в текста на Боян Пенев за нашата интелигенция – осъзнаването на потребността от едно критично и по-дълбоко вникване в цялостния характер на чуждите култури и усвояването на онова, което би имало значение за нашето облагородяване. И ако Боян Пенев е написал текста си като манифест, при Цветан Стоянов виждаме неговото всекидневно лично усилие да държи българската културна среда будна вътре в една голяма цивилизационна общност, каквато е безспорно европейската. Той се подчинява на свой собствен манифест – да издърпа българската култура от провинциалните дупки, в които е запокитена, и да я отвори за голямата европейска и световна култура.

Как може да се преподава Цветан Стоянов днес? Кои от неговите

идеи – освен преводите – биха били актуални за новото поколение читатели?

Това е въпрос на подход. В Нов български университет оформихме малък музей на двамата Цветановци – Цветан Тодоров и Цветан Стоянов, доколкото самите ние сме свързани с тях и с техните текстове. Отскоро част от музейната сбирка е и бюрото на Цветан Стоянов, за което гърводелецът, който го реставрира, каза, че със сигурност това е предмет от преди сто години, тоест най-вероятно е принадлежало на баща му. Сега бюрото е реставрирано и е наистина много красиво, а отгоре сме поставили и пишещата му машина. За младите хора това са музейни атрибути, а музейните атрибути могат да им проговорят през конкретни разкази и текстове. Затова направихме заедно с Методи Методиев, съвпадението не е случайно, става дума за моя син, малък план, по който да работим специално с младите хора. Вече бе отделен цял семестър за работа върху автобиографичната книга на Цветан Тодоров „Дълг и наслада“, предстои запознаване и с текстове на Цветан Стоянов – вероятно на първо място с „Геният и неговият наставник“, макар че би било по-добре да тръгнем от някои по-малки студии и есета. Имаме и амбицията да изнесем нашата музейна сбирка в други университетски центрове, например във Великотърновския или Шуменския университет. Целта ни е да достигнем през различни форуми до онези млади хора, които имат интерес към хуманитарните идеи.

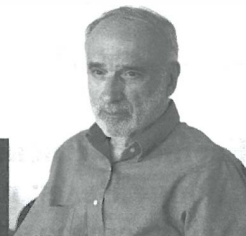
Около смъртта на Цветан Стоянов продължават да витаят легенди, макар официалната версия да е лекарска грешка. Каква е вашата гледна точка?

Преди няколко години самият аз се опитах да узная истината за неговата смърт. Както ви споменах, през 2000 г. се срещнах с г-жа Антоанета Войникова, съпругата на Цветан Стоянов. Разговаряхме дълго в нейното жилище, включително за неговата смърт. На следващия ден – по

онова време бях народен представител – в кулоарите на парламента се засякох с Александър Лилов, който беше представител на опозицията. Помолих го да ми отдели пет минути, седнахме на едно канапе и аз му казах, че предишния ден съм имал среща със съпругата на покойния Цветан Стоянов. Признах, че искам да го попитам нещо, а той отвърна някак уклончиво: „Разбира се, ако мога да ви отговоря“. „Минало е много време – казах му, – но вие сте били на върха на гържавата и сигурно сте чували, че става дума за убийство, а не за нелеп случай.“ В началото той замълча, а след това каза нещо, което за мен прозвуча доста отблъскващо: „Ами попитайте Левчев“. Можеше да ми каже: вижте, г-н Методиев, това, което твърдите, е просто слух. Така би трябвало да отговори един човек, който е бил в първата петорка на управлението на България по онова време. Можеше също да каже: чувал съм тези неща, но ги смятам за нелепи. Въобще можеше да изрече нещо, с което да отхвърли това твърдение. Но не го направи. Той ме изпрати при Левчев. И защо точно при Левчев? Тоест той отвори пред мен една врата за нови спекулации.

За първи път разказвам това, не съм го правил никога досега. То остави у мен усещане, че наистина безхабрието, наглостта и арогантността в комунистическата държава са били нещо повсеместно. Припомних си казаното от Константин Павлов за Цветан Стоянов: „Единствените неща, които можеха да го ядосат, бяха бездарието и невежеството. Доказва го написаното от него, доказва го и личният му живот. Доказва го и смъртта му. Бездарието и невежеството – в едно от своите медицински превъплъщения – го убиха“. Дали този свръхинтелектуалец е бил убит от бездарието и невежеството, както казва Константин Павлов, или от върха на властта и ченгелата, аз не знам. Факт е обаче, че той си отива преждевременно и че ако бе останал жив, това със сигурност щеше да е полезно за духовния живот на българите. Да спекулираме с някакво дисидентство би било глупаво, но това, което ни остава, е горчилката от

Веселин Методиев

Проф. г-р Веселин Методиев е историк и политик, народен представител в 37-ото, 38-ото, 40-ото и 41-вото народно събрание. Председател на настояществото на Нов български университет и преподавател в департамент „История“. В периода 1997–1999 г. е вице-премиер и министър на образоването и науката. Работил е в Главното управление на архивите. Сред публикациите му са книгите „Министерският съвет в България. Началото 1879–1886“, „Дневници на Учредителното събрание от 1879 г.“, „Конституционният дебат в българския парламент през XIX век“ и съавторските изследвания „120 години Министерски съвет в България“, „Българските конституции и конституционните проекти“, „Държавните институции в България 1879–1986“, „Книга за модерните българи. Среши с автори на „Златороз“ (2021). Носител е на Националната награда Христо Г. Данов (в категория „Хуманитаристика“) за 2019 г. за книгата си „Един много добър човек“: Константин Стоилов и политическата гоброгетел“.

смъртта на Цветан Стоянов. Иначе за бездарието съм съгласен. Във всяка българска власт, включително в здравеопазването, можем да срещнем подобни неща. Това не е била първата лекарска грешка, няма да бъде и последната. Но отново казвам, този отговор бе за мен потискащ, най-малкото потискащ.

Разговаря екипът на „Култура“